

تحلیل سیاست‌های اقتصاد سیاسی دولت‌های بعد از انقلاب اسلامی بر مبنای الگوی حکمرانی

خوب (مطالعه موردی دولت حسن روحانی)

حسین علی نودیجه^۱ - مسعود مطلبی^{۲*} - عبدالرضا بای^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۰۹ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۲۵

چکیده:

هدف این مقاله عبارت از شناخت میزان انطباق الگوی حکمرانی خوب و تحلیل سیاست‌های اقتصادی سیاسی دولت حسن روحانی با شاخص قرار دادن الگوی حکمرانی خوب بانک جهانی است. یافته‌های تحقیق حاکی از این است که: ۱- با توجه به شاخص کارایی و اثر بخشی در دوره اول ریاست جمهوری، دولت روحانی روند تورم را کنترل و کاهش داد، اما در دوره دوم، تحت تاثیر عوامل ساختار کارگزار داخل کشور و عوامل مداخله‌گر خارج از کشور و مخصوصاً در دو سال پایانی کارایی و اثربخشی‌اش را از دست داد و نرخ تورم افزایش یافت. ۲- فقدان شفافیت و پاسخگویی با توجه به نمونه‌هایی چون تولید و تجارت نفت و موضوع تحریم، درآمدهای نفتی و هزینه‌کرد آن و روابط حاکم بر ایران و نظام سلطه، مشهود است. ۳- فساد اداری و مالی همچون حقوق نجومی و فساد اقتصادی و مالی ۴- موضوع بیکاری فارغ‌التحصیلان که موجبات فرار مغزها شد و عدم پاسخگویی به کاهش صادرات ۵- توسعه صادرات غیرنفتی که در سال‌های اخیر به لحاظ ارزش و وزن در بسیاری از موارد با ضریب تغییرات منفی همراه بوده از نشانه‌های فقدان امر توسعه است.

واژگان کلیدی: حکمرانی خوب، تورم، توسعه، صادرات، نفت، فساد

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

JPIR-2110-2000

۱- دانشجوی دکتری علوم سیاسی، واحد آزادشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران

۲- استادیار گروه علوم سیاسی، واحد آزاد شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران: نویسنده مسئول

mmtph2006@yahoo.com

۳- استادیار گروه علوم سیاسی، واحد آزاد شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران

مقدمه

در بیان موضوع حکمرانی باید اذعان کرد که این واژه مفهوم گسترده‌ای دارد و با سایر حوزه‌های علمی نیز ارتباط دارد و به‌عنوان یک تجربه سیاسی در ایران قابل مطالعه است. ضمن آنکه طی سه دهه اخیر در مجامع علمی و مقالات علمی بازتاب جدی داشته است. حکمرانی خوب الگوی جدیدی برای توسعه پایدار انسانی با ساز و کار تعاملی سه بخش دولتی، بخش خصوصی و جامعه مدنی است و تحقق آن در سایه رابطه سه رکن اصلی جامعه، یعنی دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی امکانپذیر است. اساساً انقلاب اسلامی ایران برای دستیابی به حکمرانی خوب تحت رهبری امام خمینی^(۶) در سال ۱۳۵۷ اتفاق افتاد، اما بعد از چهار دهه با این ابهام و سوال مواجه است که آیا حکمرانی خوب در دولت‌های ایران مخصوصاً در دوره حسن روحانی اتفاق افتاده است؟ دو دوره ریاست جمهوری حسن روحانی که با سیاست تدبیر و امید روی کار آمد؛ حال با این مسئله مواجه است که تا چه اندازه توانسته جلوه‌های از حکمرانی خوب را با الگوی قرار دادن بانک جهانی نشان دهد و با سیاست‌های اقتصادی رفاه عمومی را فراهم کند؟

اهمیت و ضرورت بررسی حکمرانی برای تداوم و استمرار خود نظام است تا به بهبود سازوکار-های تخصیص منابع، فرایندهای تدوین، انتخاب و اجرای خط مشی‌ها و روابط بین شهروندان و حکومت بپردازد و توجه به حکمرانی خوب و دولت احمدی نژاد کمک می‌کند تا اصولی چون مشارکت‌جویی و ارتقای حقوق بشر و نقش سیاست‌های اقتصاد سیاسی دوران حاکمیت او معلوم گردد و این مهم از طریق نقد و بررسی امکانپذیر است. این بررسی کمک می‌کند تا از این رهگذر، نیاز اجتماعی به داشتن و تحقق حکمرانی خوب و سیاست‌های اقتصاد سیاسی مطلوب از طریق مجامع علمی و متخصصان رشته علم سیاست شناسایی و مطرح گردد تا نگاه علمی به قدرت و سیاست‌های آن جایگاه خود را در محافل علمی باز یابد.

هدف تحقیق عبارت از شناخت میزان انطباق الگوی حکمرانی خوب و تحلیل سیاست‌های اقتصادی سیاسی دولت حسن روحانی با شاخص قرار دادن الگوی حکمرانی خوب بانک جهانی است. سوال اصلی مقاله نیز عبارت از این است که تا چه اندازه سیاست‌های اقتصادی سیاسی دولت حسن روحانی با شاخص قرار دادن الگوی حکمرانی خوب بانک جهانی انطباق دارد؟

سوابق مطالعاتی

معمولاً تحقیق و مطالعه بر روی دولت‌ها امری سخت است، ضمن آنکه با محدودیت-های ساختاری از درون نظام و محدودیت‌های ساختاری در مواجهه با نظام بین‌الملل برخوردار

باشد، سختی تحقیق و بررسی را بیشتر می‌کند و کارگزاران چنین دولتی فقط می‌توانند در درون محدودیت‌هایی که دارند، عمل کنند و هر گونه رفتار متناقض با عملکرد متفاوت و متضاد نظام بین‌المللی و کشور متخاصم مواجه خواهد شد. دولت در درون کشور ایران باید به عناصر قدرت و نفوذ نیز پاسخگو باشد. دولت تدبیر و امید به لحاظ ساختاری محدود به ایدئولوژی و استراتژی‌های راهبردی نظام حاکم بر جامعه و منویات رهبری و مجلس و قوه قضائیه و قوانین کشور بوده و به لحاظ کارگزاری در معرض مخالفت‌ها و موافقت‌هایی است که به ساختار نظام سیاسی مربوط می‌گردد. در چنین وضعیتی برخی مطالعات خارجی انجام شده مستقیماً به دولت ایران مربوط نمی‌شود، اما ویژگی‌های حکمرانی خوب را در سایر حکومت‌های مشابه را به نمایش می‌گذارد. محققانی چون رودرا و سانیا^۱ (۲۰۱۱) در هندوستان نشان داد که حکمرانی خوب و توسعه انسانی فعلی نتیجه دوره‌های پیشین است. همچنین کامسا و ام بیج^۲ (۲۰۰۴) به این نتیجه رسید که فساد، ناتوانی مدیریت، فقدان یک جامعه مدنی قوی و مداخله سیاسی، مهمترین فاکتور بازدارنده در فرآیند توسعه کشورهای آفریقایی است. فنگ و کناک (۲۰۰۳) نشان دادند که ارتقاء معیارهای حکمرانی خوب تأثیرات مستقیم بر توسعه اقتصادی و انسانی دارد. کناک و کيفر (۱۹۹۷) نیز رابطه مثبت و معناداری میان شاخص‌های حکمرانی خوب با رشد اقتصادی به دست آوردند.

در مطالعات داخلی نیز می‌توان به عموری (۱۳۹۶) اشاره کرد که در بررسی از حکمرانی خوب به متغیر برابری و فراگیری، شفافیت، و مسئولیت پذیری تا حدودی به یک اندازه بر اثر بخشی دست یافت و متغیرهای مشارکت و اجماع محوری بعد از پاسخگویی بالاترین ضریب را به خود اختصاص دادند، همچنین جعفری (۱۳۹۶) نشان داد که نرخ رشد شاخص زیرساخت اقتصادی و نرخ رشد شاخص زیرساخت اجتماعی اثر معناداری بر نرخ اشتغال در ایران ندارند؛ زیرا به نظر می‌رسد توسعه ناکافی زیرساخت‌ها در ایران اعم از اقتصادی و اجتماعی به همراه سطح بسیار پایین شاخص‌های حکمرانی خوب در این کشور دلیل عمده این عدم اثرگذاری باشد. امام‌جمعه‌زاده، شهرام‌نیا، صفریانی (۱۳۹۵) نشان دادند که بین شاخص‌های الگوی حکمرانی خوب و توسعه همه‌جانبه ارتباط وجود دارد. امامی، شاکری (۱۳۹۴) تحقق مؤلفه‌های حکمرانی خوب در ایران را نیازمند پیاده‌سازی مدل بومی در کشور دانستند. الوانی و علیزاده‌ثانی (۱۳۸۶) به این نتیجه رسیدند که معیارهای حکمرانی خوب پس از پیروزی انقلاب اسلامی بهبود یافته- اند ولی در مقاطعی نیز تعادلی میان سه نهاد اصلی جامعه وجود نداشت. میدری (۱۳۸۵) به

^۱. Rudra P. Pradhan and Sanyal

^۲. Kumssa, Asfaw and Mbeche, Isaac M, 2004

این نتیجه می‌رسد که افزایش رقابت در حوزه سیاسی و اقتصادی و همچنین پاسخگویی بیشتر دولت، دو راهبرد اصلی حکمرانی خوب است. زارعی (۱۳۸۳) به این نتیجه رسید که حکمرانی خوب نسبت نزدیکی با مردم سالاری و فرآیندهای دموکراتیک دارد و تحقق این مفهوم و حاکمیت دموکراتیک مستلزم حکومت دموکراتیک و جمهوری است. اصل تفکیک و تعامل قوا به عنوان یک اصل سازمانی در خدمت حقوق بشر و آزادی‌ها بوده و با توزیع و سرشکن نمودن اقتدار سیاسی، نظام پاسخگو، شفاف و قانونمند است. رضائی و ترابی (۱۳۹۲) به این نتیجه دست یافتند که سیاست خارجی ایران به دنبال تنش‌زدایی، اعتمادسازی، دوری از امنیتی‌شدن، بهبود چهره و پرستیژ ایران، دیپلماسی فعال و روابط با سایر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی، زمینه را برای رشد و توسعه اقتصادی کشور در چارچوب اسناد بالادستی مهیا سازد. به باور حسن روحانی (رئیس‌جمهور وقت) سیاست خارجی در چند سال گذشته با تنش‌زایی و تندروری، عملاً ایران را وارد فاز امنیتی نموده و زمینه را برای تحقق رشد و توسعه همه‌جانبه کشور کاهش داده است.

مبانی نظری حکمرانی و حکمرانی خوب

حکمرانی به معنای فرمانروایی است (عمید، ۱۳۸۷، ذیل‌واژه) و شغل حکمرانی به عمل فرمانروا و حکومت مربوط می‌شود. در فرهنگ لغت آکسفورد نیز حکمرانی «فعالیت یا روش حکمراندن، اعمال کنترل یا قدرت بر فعالیت زیردستان و نظامی از قوانین و مقررات» تعریف شده. (میدری، ۱۳۸۳: ۱۹۳-۱۹۴)، معمولاً پژوهشگران حوزه حکمرانی بر مباحث تقسیم قدرت میان سطوح دولتی و فرودولتی، تشویق و ترغیب تمرکززدایی از دولت و اتکاء روزافزون بر انواع جدید مشاوره و مشارکت شهروندان، متمرکز هستند (میهران، ۲۰۰۳) و از نظر کافمن، حکمرانی «اعمال اقتدار از طریق نهادها و سنن رسمی و غیررسمی برای مصلحت عامه است» (کافمن، ۲۰۰۳: ۵) اما بانک جهانی، حکمرانی را فرایند و نهادهایی در یک کشور دانسته که به وسیله آنها تصمیمات گرفته و اعمال می‌شود (بانک جهانی، ۱۹۹۹: ۳) اما برنامه توسعه ملل متحد حکمرانی را اعمال اقتدار اداری، سیاسی و اقتصادی تعریف کرده که در اداره امور کشور تعریف کرده که در تمام سطوح است (برنامه توسعه ملل متحد، ۱۹۹۷: ۵) صندوق بین‌المللی پول شاخص‌هایی را برای حکمرانی خوب در نظر گرفته که از آن هدایت بخش خصوصی و کارآمدی مستفاد می‌شود. برای تحقق آن ضروری است بهبود اداره منابع دولتی اتفاق بیافتد و حمایت از توسعه و نگه‌داری محیط قانونی و اقتصادی با ثبات محقق شود (صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۰۵: ۴). بنابر

¹ . Elizabeth Meehan

آنچه ذکر شد فرایند، حوزه‌های اداری، سیاسی و اقتصادی و بخش خصوصی از مهمترین مفاهیم حکمرانی به حساب می‌آیند و اعمال اقتدار وجه مشترک سه تعریف مذکور بود. (دباغ، ۱۳۸۶) در اندیشه مسلمین نیز حکمرانی خوب جای دارد و از واژه‌های «تدبیر»، «حکمرانی» یا «فرمانروایی» برای بیان آن استفاده شده و فارابی با طرح مدینه فاضله (مطهری، ۱۳۸۵) و ابن‌خلدون به ضوابط کشورداری و شیوه‌های حکمرانی جوامع مختلف را از نظر خوی و عادت و مدنیت اشاره کرده (ابن‌خلدون، ۱۳۹۳: ۲۰۷)، ابن‌سینا با تقسیم‌بندی و بیان اشکال حکومت‌ها، نظام سیاسی سقراطی را مطلوب دانسته است (شکوری، ۳۲۹-۳۴۹) در اندیشه حضرت علی^(ع) حکمرانی بر کتاب و سنت و اندیشه ایشان استوار است و استثمار و استعمار انسان در آن راه ندارد و بر ارزش‌های متعالی، کرامت و شرافت انسان بنا شده است (قبادی، ۱۳۷۸) و ویژگی‌های آن حسن تدبیر است که عامل توسعه اقتصادی و مانع فقر است (آمدی، ۱۳۷۸، ج ۴)، ویژگی دوم در عین قدرت، عدالت ورزی است (آمدی، ۱۳۷۸، ج ۶: ۴۳۷) همچنین شرط سیادت و سروری را بخشندگی می‌داند. (همان، ج ۲: ۸۳۹).

سیر تاریخی اندیشه و گرایش به حکمرانی خوب

در سیر تاریخی اندیشه «حکمرانی خوب» بعد اقتصادی از زوایا و ابعاد مهم محسوب می‌شود (میدری، ۱۳۸۲). سه دیدگاه در این زمینه وجود دارد: اولی به دولت بزرگ معطوف است، دومی به دولت کوچک و سومی نیز به الگوی حکمرانی خوب توجه دارد. به لحاظ تاریخی اندیشه دولت بزرگ، پس از جنگ جهانی دوم و بعد از بحران اقتصادی دهه ۱۹۲۹ شکل گرفت. (حسینی و واثق، ۱۳۹۳) بعد از سه دهه ضعف و ناکارآمدی، مفهوم دولت کوچک هویدا شد. (نادری قمی، ۱۳۹۰: ۸۰) بر پایه رویکرد دولت کوچک، نقش دولت در تولید ناخالص داخلی و اقتصاد باید کاهش یابد و بیشتر کارها به نیروهای بازار واگذار شود. در چنین حالتی نگرش به دولت به عنوان عامل توسعه به جدی‌ترین مانع توسعه تغییر یافت (دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام و دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۸۹: ۱۱۵) و در پایان دهه ۱۹۹۰ رهیافت حکمرانی خوب بر دو رهیافت پیشین غلبه کرد. (صوفی مجید پور، ۱۳۸۳: ۱۴)

ویژگی حکمرانی خوب از منظر بانک جهانی

از نظر بانک جهانی، حکمرانی به عنوان مجموعه‌ای از سنت‌ها و نهادها در نظر گرفته شده که حاکمان در چارچوب آنها عمل می‌کنند یا به عنوان روش پیاده‌سازی قدرت در نهادهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کشورها یا تصدیگری اقتصادی، سیاسی و اجرایی برای مدیریت کلیه مناسبات کشور در کلیه سطوح تعریف شده است. تصدیگری شامل سازوکارها، فرایندها و

نهادهایی است که شهروندان و گروه‌های ذی‌نفع، حقوق قانونی خود را مطالبه کرده با تعهدات خود آشنا شده و در مورد تفاوت‌ها [یا اختلافات]، با یکدیگر مواجه می‌شوند. (بانک جهانی^۱، ۲۰۰۶)

بر اساس برنامه توسعه سازمان ملل حکمرانی به‌عنوان قوانین حاکم بر یک سیستم سیاسی تعریف شده که تعارضات میان بازیگران را مدیریت کرده و تصمیم‌گیری می‌کند (قانونمندی). همچنین برای توصیف کارکردهای نهادهای مختلف، پذیرش آنها توسط مردم نیز کاربرد دارد (مشروعیت). به‌عنوان اثربخشی دولت و رسیدن به اجماع از مسیرهای دموکراتیک نیز استفاده شده است (مشارکت). (اپلباگ^۲، ۲۰۱۰) حکمرانی خوب چندین مشخصه اصلی دارد از آن جمله می‌توان به مشارکت، اجماع محور، مسئولیت‌پذیر، شفافیت، پاسخگو، اثربخش و کارا، منصفانه و همه‌گیر و پیرو حکومت قانون اشاره کرد. (دباغ، نفری، ۱۳۸۸)

شاخص‌های حکمرانی مطلوب با توسعه در ابعاد مختلف، به ویژه توسعه اقتصادی، ارتباط مثبت و معناداری دارد. شاخص‌های ششگانه ارائه شده توسط نهادهای بین‌المللی برنامه توسعه سازمان ملل متحد و بانک جهانی عبارتند از:

- حق اظهار نظر و پاسخگویی
- ثبات سیاسی و پرهیز از خشونت
- اثربخشی حکومت
- کیفیت قوانین و مقررات، حاکمیت قانون
- کنترل فساد شاخص‌هایی که از یک طرف می‌توان آنها را به عنوان معیاری برای سنجش میزان توسعه دانست
- از سوی دیگر می‌توانیم بگوییم توسعه را برآیند توجه به این شاخص‌ها می‌باشد. (آرش پور، محمودی، ۱۳۹۶)

یافته‌های تحقیق

دولت روحانی در اجرای سیاست‌های اقتصاد سیاسی که به دولتین یازده و دوازدهم نظام جمهوری اسلامی مشهور است در پی بازگرداندن شرایط اقتصادی به آرامش اقتصادی بود. به همین علت برنامه‌های اقتصادی خود را حول یازده محور با اهداف زیر اعلام کرد:

- ثروت آفرینی و افزایش درآمد سرانه
- شغل آفرینی پایدار و مهارت‌بیکاری
- عدالت‌گستری و کاهش شکاف درآمدی

^۱. The World Bank, 2006

^۲. Applebaugh, 2010

- ایجاد تعادل در بازارهای مختلف (پول، سرمایه و ...)
  - بهبود وضعیت رفاهی مردم، کاهش تورم و افزایش قدرت خرید خانوار
  - تحکیم بنیادهای اقتصاد داخلی (اقتصاد مقاومتی)
  - تعامل سازنده با اقتصاد جهانی
- اینکه آیا دولت روحانی به اهدافش رسید یا در مسیر حکمرانی خوب گام برداشت، موضوعی است که در اینجا مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد که با شاخص‌هایی که در زیر می‌آید پی گرفته می‌شود:

کارایی و اثربخشی دولت روحانی در مهار تورم

کارایی و اثربخشی دو مفهومی است که در الگوی بانک جهانی مورد تاکید قرار گرفته و در فرهنگ سیاسی این اصطلاح به اثربخشی، تأثیر، توانایی، نفوذ، کفایت، قابلیت و لیاقت معنا شده است. در تعریفی دیگر، کارآمدی با کارایی مترادف و «قابلیت و توانایی رسیدن به هدف-های تعیین شده و مشخص» معنا و تفسیر شده است. (آقابخشی، ۱۳۷۹: ۴۴۶؛ کاظمی، ۱۳۸۳: ۲۲) همچنین به «نسبت ستاده‌ها به نهاده‌ها» اطلاق شده است. (زاهدی، ۱۳۷۶: ۱۱۱-۱۱۲)

اثربخشی نیز به معنای انجام کارهای درست و کارایی را انجام درست کارها تعریف کرده‌اند. (بازرگان، ۱۳۸۰) یکی از شاخص‌های ارزیابی عملکرد اقتصادی دولت روحانی، شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی (CPI) است که معیار سنجش تغییرات قیمت کالاها و خدماتی می‌باشد که توسط خانوارهای شهرنشین ایرانی به مصرف می‌رسد. این شاخص به عنوان وسیله‌ای برای اندازه‌گیری سطح عمومی قیمت کالاها و خدمات مورد مصرف خانوارها، یکی از بهترین معیارهای سنجش تغییر قدرت خرید پول داخل کشور به شمار می‌رود. (بانک مرکزی جمهوری اسلامی). این شاخص سیاست‌های اقتصادی دولت روحانی را در موضوع تورم مورد بررسی قرار می‌دهد و کارآمدی و اثربخشی ساختار و کارگزاران را ارزیابی می‌کند.

همانطور که در جدول شماره (۱) ملاحظه می‌شود دولت روحانی امور مملکت را به لحاظ اقتصادی با نرخ تورم ۳۰.۵ در پایان سال ۱۳۹۱ و در اوایل سال ۱۳۹۲ از دولت احمدی نژاد تحویل گرفت. از سال ۱۳۹۲ الی ۱۳۹۶ سعی کرد روند تورم را کاهش دهد به طوری که در سال ۱۳۹۶ به نرخ تورم ۹.۶ رساند. تا این مرحله می‌توان از دولت اثربخشی و کارایی را شاهد بود. اما در دوره دوم دولت خود تحت تأثیر عوامل ساختار کارگزار داخل کشور و عوامل مداخله‌گر خارج از کشور و مخصوصاً در دو سال پایانی عمر دولت کارایی و اثربخشی‌اش را از دست داد به طوری که بیشتر بحث تحریم‌های اقتصادی ایران از سوی آمریکا پیش آمد و نرخ تورم در سال ۱۳۹۷ به ۳۱.۲ و در سال ۱۳۹۸ به ۴۱.۲ افزایش یافت. این افزایش، پی‌آمدهای ناخوشایندی

نیز برای دولت روحانی داشته زیرا او در دولت یازدهم سعی کرد تا تمام امور را در کنترل داشته باشد و احتمالاً موفقیت دولت با امضاء توافقنامه برجام به سمت تعادل و رشد اقتصادی پیش رفت، اما عوامل ساختاری شرایطی را بر کارگزاران تحمیل کردند که مهمترین کارگزار حکومت در قوه مجریه یعنی رئیس دولت نیز نتوانست کاری از پیش ببرد. درباره عوامل ساختار می‌توان به چند قطبی بودن ارکان قدرت در مواجهه با سیاست خارجی و توافق‌نامه‌ها اشاره کرد به‌طوری‌که از رفتار برخی کارگزاران در قوای مقننه و قضائیه چنین برمی‌آید که با سیاست‌های دولت مخالفند. در این باره حتی می‌توان از عدم اعتماد رهبر انقلاب به آمریکا به عنوان یک فاکتور مهم در معادلات سیاسی نام برد. تضادهای داخلی با سیاست‌های اقتصادی و تضاد با کشورهای خارجی و تحریم مجدد ایران از سوی آمریکا باعث افزایش نرخ تورم شد.

جدول (۱) نرخ تورم و شاخص سالانه (۱۳۹۱-۱۳۹۸)

سال	شاخص بهای کالا و خدمات مصرفی	نرخ تورم
۱۳۹۱	۵۲.۶۳۵	۳۰.۵
۱۳۹۲	۷۰.۹۱۶	۳۴.۷
۱۳۹۳	۸۱.۹۴۸	۱۵.۶
۱۳۹۴	۹۱.۷۱۴	۱۱.۹
۱۳۹۵	۱۰۰.۰	۹.۰
۱۳۹۶	۱۰۹.۶	۹.۶
۱۳۹۷	۱۴۳.۸	۳۱.۲
۱۳۹۸	۲۰۳.۱۵	۴۱.۲

منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی

فقدان شفافیت و پاسخگویی

فقدان شفافیت و پاسخگویی یکی از مشکلات دولت‌های پیشین و دولت‌های یازدهم و دوازدهم است که حسن روحانی ریاست آن را بر عهده داشت. نمونه بارز آن را می‌توان در تولید و تجارت نفت و موضوع تحریم ملاحظه کرد. داشتن اقتصادی پویا و جهانی، نیازمند سیاست خارجی فعال، تعاملی و اثرگذار است. دوگانگی برخورد رئیس دولت با موضوع تحریم را اینگونه می‌توان نشان داد که وی در آبان ماه ۱۳۹۷ در سخنانی گفته بود:

«تحریم اثر ندارد، نفت‌مان را می‌فروشیم». ولی در بهمن ۱۳۹۸ می‌گوید: «کسی نمی‌تواند بگوید که تحریم اثر ندارد. اینکه گفته می‌شود، تحریم هیچ اثری ندارد و دولت باید قوی باشد، این به معنای تنزیه آمریکا و بالاترین حمایت از آمریکا است. این حرف هم دروغ و هم خلاف واقعیت است».

یکی دیگر از برخوردهای نادرست دولت روحانی در مواجهه با نظام سلطه جهانی، استفاده از

فریب به جای حل مسئله است. به‌طوریکه گفت:

«وزارت نفت به آمریکایی‌ها فهماند آنقدر مسیر و راه برای فروش نفت داریم که تحریم آنها بی‌اثر است»^۱.

احتمالاً همین عدم شفافیت در سیاست داخلی و خارجی موجب شده تا عرصه تحریم تنگ‌تر شود و تاثیرگذاری‌اش بیشتر شود. در رابطه با شفاف سازی افکار عمومی نیز نشریه «سرویس سیاست مشرق» در هفتمین سال دولت روحانی نوشته: «افکار عمومی مدت‌ها است که منتظر شنیدن گزارش عملکرد از جانب دولت است. اما متأسفانه دولتمردان به جای ارائه کارنامه به مردم و تشریح گزارش عملکرد، بعضاً به بیان اظهارات جنجالی اقدام می‌کنند. نکته قابل توجه اینجاست که اکثریت قریب به اتفاق اظهارات جنجالی دولتمردان، متناقض و خلاف چیزی است که این افراد پیش از این بیان کرده بودند».

نمونه دیگر عدم شفافیت و پاسخگویی به درآمدهای نفتی و هزینه‌کرد آن و روابط حاکم بر ایران و نظام سلطه مربوط است. سیاست‌های اقتصادی و سیاسی دولت روحانی، کشور را منزوی کرده ولی دولت و ساختار نظام آن را متأثر از عوامل خارجی می‌داند، البته در دوره‌ای که روحانی علاج کار را در ارتباط و مذاکره با آمریکا می‌دانست، اعلام کرد: «من پیش شرط ندارم اگر دولت آمریکا امروز آماده است ما حاضریم مذاکره کنیم... برای ما در روابط خارجی منافع ملی مهم است». (مصاحبه حسن روحانی، مورخ ۱۸-۵-۱۳۹۷) اما در همین رابطه رهبر جمهوری اسلامی ایران اعلام کرد که با مصاحبه ایران با آمریکا مخالف است. این مخالفت نشان داد بین ارکان قدرت و نظام سیاسی اختلاف نظر در زمینه سیاست‌های اقتصادی و سیاسی وجود دارد، در واقع مشکلات ساختاری نظام در اهداف و روش‌های استراتژیک نمود دارد. رهبر جمهوری اسلامی ایران پیشتر نیز در سال ۱۳۹۶ زمانی که حکم ریاست جمهوری روحانی را تنفیذ می‌کرد، گفت: «تجربه فعالیت بین‌المللی به ما نشان می‌دهد که هزینه تسلیم در برابر قدرت‌های زورگو به مراتب بیشتر از هزینه ایستادگی در مقابل آنها است...^۲ به عبارتی ایشان مقاومت را بر گفتگو ترجیح می‌دهند. به همین تناسب نیز فقدان شفافیت در پاسخگویی به عنوان ایرادی ساختاری مطرح است و نه تنها دولت حسن روحانی بلکه هر دولت دیگر که بر اساس ارزش‌های انقلاب اسلامی مندرج در قانون اساسی حرکت نماید با چالش‌ها و موانع جدی در این عرصه روبه‌رو می‌شود به نحوی که چنین موضوعاتی معمولاً به عنوان گزارش در نشریات و رسانه‌های حکومتی اعلام می‌گردد، موضوعی نیست که به منظور کنکاس در بوته

^۱. <https://www.mashregnews.ir/news>

^۲. بیانات رهبری در مراسم تحلیف دوازدهمین دوره ریاست جمهوری اسلامی ایران، ۱۲-۵-۱۳۹۶

فساد اداری و مالی

از ویژگی‌های حکمرانی خوب، کاهش فساد است که رابطه دوسویه دارد. از جمله راهکار-های کاهش فساد می‌توان به افزایش شاخص حکمرانی خوب در نظام اداری، اجتماعی و سیاسی و.. اشاره داشت. زمانی فساد کاهش می‌یابد که نظام بروکراتیک اجزایی از شفافیت، پاسخگویی، اجمع محوری، مشارکت، قانون محوری، کارایی و اثربخشی، مسئولیت پذیری، فرآیند محوری، استقلال عمل نهادها و نظام انتخاباتی صحیح در اختیار باشد. (قلی‌پور، ۱۳۸۷: ۱۰۷)

در دوران روحانی مفاسدی از نظام اداری و مالی مطرح شد، فارغ از اینکه متهمین به عنوان مجرم شناخته شدند یا نه، بخش قابل توجهی از افکار عمومی نسبت به دولت مسموم شد و از اقتدار دولت کاسته شد و دولت را در مظان اتهام فساد مالی و اداری قرار داد.

اشتغال و بیکاری

از معضلات دهه اخیر جامعه به لحاظ اقتصادی و اجتماعی موضوع بیکاری است. بیکاری مخصوصاً در بین فارغ‌التحصیلان از معضلات جدی است که موجبات فرار مغزها را فراهم می‌کند. مثلاً در بهار ۱۳۹۶ نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان آموزش عالی ۲۰.۴ درصد بوده و در بهار سال ۱۳۹۷ با کاهش ۲.۶ درصدی به ۱۷.۸ درصد رسیده است. با این وجود سهم سهم اشتغال در بخش کشاورزی که در بهار سال ۱۳۹۶، ۱۸.۷ درصد بوده در بهار سال ۱۳۹۷ تغییری نکرده و بخش صنعت در مدت مشابه، سهم اشتغال کاهش داشته و از ۳۱.۵ درصد به ۳۱.۲ درصد رسیده است. اما سهم اشتغال در بخش خدمات از ۴۹.۸ درصد در همین برهه زمانی به ۵۰.۱ درصد رسیده است، هر چند که برخی از آمارگیری‌ها حاکی از آن است که نیروی کار در سال ۱۳۹۸ روند تغییرات نرخ بیکاری نسبت به سال ۱۳۹۷، ۱.۵ درصد کاهش یافته است، باید به خاطر داشت نرخ بیکاری جوانان ۱۵ تا ۲۴ ساله حاکی از آن است که ۲۶،۰ درصد از فعالان این گروه سنی در سال ۱۳۹۸ بیکار بوده‌اند. (ww.amar.org.ir) در گروه سنی ۱۸ تا ۳۵ ساله نیز در سال ۱۳۹۸، ۱۷.۹ درصد از جمعیت فعال این گروه سنی بیکار بوده‌اند، این در حالی است که تغییرات نرخ بیکاری این افراد نشان می‌دهد این نرخ نسبت به سال ۱۳۹۷ به میزان ۱.۷ درصد کاهش یافته است. با عنایت به اینکه داده‌های آماری نشان از کاهش ناچیزی از بیماری دارد اما هیچگونه آماری از بیکاری و ورشکستگی بنگاه‌های اقتصادی ارائه نمی‌گردد به همین علت نمی‌توان با توجه به کاهش صادرات که در بحث توسعه ارائه گردید و ورشکستگی شرکت‌ها و موسسات مالی و تولیدی به آمار منتشره شده درباره کاهش بیکاری اعتماد کرد. بنابراین فقدان

شفافیت و پاسخگویی به شاغلان بیکار شده و همچنین کاهش صادرات که موجبات بیکاری را در صنایع دستی و اشتغال روستائیان را موجب شده نادیده گرفت.

توسعه

یکی از شاخص‌های بسیار مهم در امر توسعه صادرات می‌باشد و یکی از استراتژی‌های مهم، توسعه صادرات غیرنفتی است که همواره در برنامه‌های توسعه اقتصادی کشور مورد تأکید است، حال آنکه مروری بر صادرات غیرنفتی ایران در سال‌های اخیر حاکی از این است که صادرات غیر نفتی به لحاظ ارزش و وزن در بسیاری از موارد با ضریب تغییرات منفی همراه بوده و فقط بخش صنعت با رشد مواجه بوده است. برای این منظور صادرات دو سال اخیر دولت روحانی با هم مقایسه و ارائه می‌گردد.

جدول (۲) صادرات غیرنفتی طی سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۷ (کالا و میعانات گازی)

شرح صادرات	ارزش ۱۳۹۷ به میلیون دلار	ارزش ۱۳۹۶ به میلیون دلار	درصد تغییرات
صادرات غیر نفتی	۴۴۳۱۰	۴۶۹۸۲	-۵.۷
صادرات غیر نفتی	۳۹۳۷۵	۳۹۹۱۹	-۱.۳۶
واردات کالا	۴۲۶۱۲	۵۴۴۵۹	-۲۱.۷
تجارت کل	۸۶۹۲۲	۱۰۱۴۴۱	-۱۴.۳

شرح صادرات	ارزش ۱۳۹۷ به میلیون دلار		ارزش ۱۳۹۶ به میلیون دلار		درصد تغییرات	
	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش
میعانات گازی	۹۴۸۱	۴۹۳۵	۱۷۱۷۵	۷۰۶۳	-۴۴.۸	-۳۰
پتروشیمی	۳۴۱۷۷	۱۴۱۵۰	۳۹۲۷۰	۱۴۴۸۶	-۱۳	-۲
صنعت	۴۲۲۲۷	۱۹۶۹۳	۴۱۴۹۴	۱۸۸۰۰	۱.۸	۴.۸
فروش و صنایع دستی	۱۷	۳۰۸	۱۲	۴۶۵	۴۴	-۳.۴
کشاورزی	۵۰۱۵	۳۷۴۷	۴۶۵۵	۳۹۴۴	۸	-۵
معدن	۲۶۳۱۱	۱۴۷۷	۳۰۲۷۶	۲۲۲۴	-۱۳	-۳۴
جمع	۱۱۷۲۲۸	۴۴۳۱۰	۱۳۲۸۸۲	۴۶۹۸۲	-۱۲	-۵.۷

منبع: دفتر برنامه ریزی، آمار و پژوهش‌های تجاری - گروه آمار - وزارت صنعت و معدن و تجارت - سازمان توسعه تجارت ایران

نتیجه گیری

حکمرانی تعریف متعدد و شاخص‌های مختلفی از نظر دینی و مکاتب فکری دارد، اما امروزه تعریف بانک جهانی ملاک ارزیابی است. حکمرانی خوب چندین مشخصه اصلی دارد. در ابعاد مختلف، به ویژه توسعه اقتصادی، ارتباط مثبت و معناداری دارد. شاخص‌های ششگانه ارائه شده توسط نهادهای بین‌المللی برنامه توسعه سازمان ملل متحد و بانک جهانی عبارتند از: حق

اظهارنظر و پاسخگویی، ثبات سیاسی و پرهیز از خشونت، اثربخشی حکومت، کیفیت قوانین و مقررات، حاکمیت قانون، کنترل فساد شاخص‌هایی که از یک طرف می‌توان آنها را به عنوان معیاری برای سنجش میزان توسعه دانست.

دولت روحانی امور مملکت به لحاظ اقتصادی در دو دوره کاهش تورم و افزایش تورم مواجه بوده است. در دوره اول ریاست جمهوری نرخ تورم ۳۰.۵ شروع دوره را کاهش داد و به نرخ تورم ۹.۶ در سال ۱۳۹۶ رساند، اما در دوره دوم دولت تحت تاثیر عوامل ساختارکارگزار داخل کشور و عوامل مداخله‌گر خارج از کشور و مخصوصاً در دو سال پایانی عمر دولت کارآیی و اثربخشی‌اش را از دست داد و نرخ تورم در سال ۱۳۹۷ به ۳۱.۲ و در سال ۱۳۹۸ به ۴۱.۲ افزایش یافت.

فقدان شفافیت و پاسخگویی از مشکلات دولت‌های پیشین و دولت‌های یازدهم و دوازدهم است. مهمترین شاخص عدم شفافیت را می‌توان در تاثیر حریم دانست که گاه از عدم تاثیر و گاه از تاثیر سخن می‌گوید.

بیکاری از معضلات دهه اخیر جامعه ایران است. داده‌های آماری نشان از کاهش ناچیزی از بیکاری دارد، اما هیچگونه آماری از بیکاری و ورشکستگی بنگاه‌های اقتصادی ارائه نگردید به همین علت نمی‌توان با توجه به کاهش صادرات که در بحث توسعه ارائه گردید و ورشکستگی شرکت‌ها و موسسات مالی و تولیدی به آمار منتشره شده درباره کاهش بیکاری اعتماد کرد. استراتژی‌های مهم، توسعه صادرات غیرنفتی است که در سال‌های اخیر به لحاظ ارزش و وزن در بسیاری از موارد با ضریب تغییرات منفی همراه بوده و فقط بخش صنعت با رشد مواجه بوده است.

منابع فارسی

کتب

- بازرگان، عباس (۱۳۸۰)، ارزشیابی آموزشی: مفاهیم، الگوها و فرایند عملیاتی، تهران: انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)
- عادلی مسبب کودهی، محمدرضا (۱۳۸۶)، توسعه چیست؟ تهران
- قلی‌پور، رحمت‌ا... (۱۳۸۷)، حکمرانی خوب و الگوی مناسب دولت، تهران: انتشارات کمیل، چاپ اول
- هیوود، اندرو (۱۳۸۷)، واژگان کلیدی در سیاست و حقوق عمومی، ترجمه اردشیر امیر ارجمند و سید باسم موالی زاده، تهران: انتشارات امیرکبیر

مقالات

- برهانی، حمید (۱۳۸۷)، سنجش کارایی در بانکهای تجاری ایران و ارتباط آن با ابعاد سازمانی، نهمین سمینار بانکداری اسلامی
- سیدعلی حسینی تاش، قادرعلی واثق (۱۳۹۳)، حکمرانی خوب و ارائه حکمرانی شایسته بررسی و شاخص‌های این دو از دیدگاه امیرالمؤمنین، نشریه اسلام و پژوهش‌های مدیریتی، شماره ۸، بهار و تابستان
- علیرضا رضائی، ترابی قاسم (۱۳۹۲)، سیاست خارجی دولت حسن روحانی، تعامل سازنده در چارچوب دولت توسعه‌گرا، نشریه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، دوره ۵، شماره ۱۵، تابستان
- فردین قریشی، محمدباقر علیزاده اقدم و همکاران (۱۳۹۶)، تحول گفتمان عدالت در ایران: مطالعه موردی دولت‌های محمود احمدی‌نژاد و حسن روحانی، دوره ۶، شماره ۲، پاییز و زمستان

خبرگزاری

- <https://www.tasnimnews.com/fa>
- <https://snn.ir/fa/n>
- https://www.cbi.ir/Inflation/Inflation_fa.aspx
- <https://www.isna.ir>
- www.amar.org.ir
- <https://www.mashreghnews.ir/news>